

АТЛАС „GREAT BOLGAR“. КАЗАНЬ: ИЗД. „ГЛАВДИЗАЙН“, 2015, 406С.

Георги ВЛАДИМИРОВ

През 2014 г. Списъкът на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО се обогати с включването на два нови, важни историко-археологически комплекса – Болгар на Волга и градът-остров Свияжск. Дългогодишната, широкомащабна работа на политическите и научни институции в Република Татарстан се увенча с успех, за който те следва да бъдат поздравени. Сериозна крачка в популяризирането на културното наследство на Болгар стана излезият на английски език през 2015 г. албум-атлас GREAT BOLGAR. Великолепното като полиграфия издание, подготвено от изд. „Главдизайн“, представлява значителен по обхват и съдържание проект на Института по археология „А. Х. Халиков“ към Академията на науките на Република Татарстан със сериозната финансова и институционална подкрепа на Републиканския фонд „Возрождение“. В съдържателен план Атласът обединява усилията на авторитетен екип учени и специалисти и представя мозайка от аспекти в историко-културното битие на Велики Болгар през вековете.

Изданието се открива с обръщения към читателската аудитория от страна на Президента на Република Татарстан Р. Н. Миниханов и Държавния съветник М. Ш. Шаймиев. Подчертан е политическият възглед за културното наследство като съществен фактор в устойчивото развитие, а не като „придаък“ на цивилизационната инфраструктура.

Текстът на Атласа е организиран в 5 големи тематични раздела. В увода, дело на директора на Института по археология д.и.н. А.Г. Ситдиков са представени мястото и ролята на Болгар както в историята на региона, така и глобално в средновековната мюсюлманска цивилизация. Първият раздел, озаглавен „Градът Болгар в средновековният свят: хора, пространство, време“ си поставя за цел да ситуира Болгар не само като архитектурен обект, но и като културно явление, в общия контекст на средновековната епоха. Съвместната статия на А. Ситдиков и И. Измайлов очертава историческата ситуация в Източна Европа в края на I и началото на II хил. сл. Хр. и първите цивилизационни следи в Урало-Волжкия регион, дело на българите. Природните дадености в басейна на Средна Волга са описани от В. Калущков и П. Шулган, а историята на региона преди появата на българите е обект на проучване в

текста на П. Старостин. Политическата история на Болгар от възникването на селището

GREAT BOLGAR

до неговия крах през XV в., по сведения в летописите, е проследена в статията на Р. Фахрутдинов и И. Измайлов. Интерес представляват материалите на Т. Хлебникова и на Х. Абдулин, посветени съответно на историческата топография и стратиграфия на Болгарското градище и за „присъствието“ на Болгар в руски карти от XVIII-XIX в.

Вторият раздел на Атласа разработва детайлно темата за стопанския живот на Болгар през средновековието. Текстът на А. Кирпичников очертава мястото на селището в системата на Великия волжки търговски път. Подчертана е ключовата ролята на Волжка България като разпределителен пункт в ислямската търговия с европейския свят. Основните търговски връзки на Болгар и Волжка България са анализирани от Р. Валеев. На подобна тема са разсъжденията и на М. Полубояринова, за което са привлечени богат арсенал от писмени и археологически свидетелства. Въпросът за паричното обращение в Болгар е авторитетно разработен от Г. Фьодоров-Давидов. Авторът внимателно проследява историята на монетосеченето във Волжка България, спира се на причините за т.нар. безмонетен период в нейната история, както и началото и разцвета на златоординското монетосечене в града до краха му през XV в. В няколко поредни статии са разгледани основните занаятчийски производства в Болгар – металургия и металообработка, произведенията на ковашкия занаят, изделията от цветни и скъпоценни метали, керамиката, стъklarството, кожарството, обработката на кост. В заключение са представени и традициите в областта на земеделието и скотовъдството, регистрирани на територията на Болгарското градище.

Третият раздел презентира архитектурните черти на средновековен Болгар – фортификация и монументално строителство, голяма част от паметниците, които и днес могат да бъдат видени на територията на археологическия резерват. Разделът се открива с текста на С. Айдаров, посветен на шест монументални паметника – Главната джамия, Източния и Северния мавзолеи, Владетелската гробница, Малкото минаре и Черната палата. Ю. Краснов пък представя отбранителната система на града, като прави извод, че той се нарежда на едно от първите места в Източна Европа по ефективни способности за защита. Благоустройството на средновековен Болгар, проследено в статията на В. Баранов, е определено като образец на градска култура от източен тип. Едни от най-интересните в архитектурно и техническо отношение паметници – баните, са обект на интерес в текста на Р. Шарифулин. Темата за мавзолеите, техните конструктивни особености и чертите на регистрирания в тях погребален обред, са разработени от Н. Аксенова, М. Кавеев и В. Баранов. Архитектурният комплекс в южната част на Болгарското градище, известен като Малкото градче, е описан подробно от Л. Беляев. Разделът завършва с очерк на Л. Носкова, посветен на строителната керамика.

Четвъртият раздел обръща внимание на важната тема за градската култура на Болгар – материална и духовна. В началото И. Измайлов очертава картината на появата и утвърждаването на мюсюлманската религия във Волжка България и в Златната орда. В последващия текст е разглеждана антропологичната картина на средновековен Болгар по данни от местните некрополи, като автора Л. Яблонский прави извод, че в състава на градското население на Болгар се откриват следи от преселници от района на Долна Волга. Езиковата ситуация и писменната традиция в Болгар разглеждат Ф. Хакимзянов и И. Измайлов. Надписите, намерени върху метални предмети и каменни надгробни плочи, са обект на интерес в статиите на Д. Мухаметшин и Ф. Хакимзянов. Духовната култура в Болгар – календарните знания, космогоничните представи, митовете и вярванията на местното население, богатството от медицински и исторически познания са също описани от Г. Давлетшин. Д. Валеева пък посвещава усилия на представянето на изкуството в Болгар, влиянията и тенденциите в него и общочовешкия му характер.

Последният раздел в Атласа представя съществуващите и актуалните проблеми в изучаването, съхранението и социализацията на културното наследство на територията на Болгарското градище. Проследени са основните етапи в проучването на обекта от средата на XIX в. насетне. Подобаващо място е отделено на постиженията на т.нар. Куйбишевска експедиция под научното ръководство на А. П. Смирнов, стартирала в далечната 1938 г. Интерес представляват статиите, посветени на създаването на музей-резерват Болгар и неговото значение като обект на световното културно наследство, на чиято територия са открити повече от 7 000 исторически паметници. Мащабната дейност на Републиканския фонд „Возрождение“, учреден през 2010 г. от първия Президент на Татарстан М. Ш. Шаймиев, по изучаването, съхранението и реставрацията на паметниците в обектите Болгар и Свияжск е изведена като ключов фактор за включването на двата архитектурни резервата в Списъка на световното природно и културно наследство. Проследени са съпътстващите научни инициативи и поредицата уникални като съдържание издания, подкрепени от фонда. Разделът е обобщен с материал, посветен на визиите на Болгар в изобразителното изкуство.

Сред значимите качества на Атласа трябва да открийм и богатото му и разнообразно илюстриране. Великолепният снимков материал, включващ визии на обекти, исторически артефакти, реконструкции, стари карти, миниатюри и др., формира допълнителен „разказ“, обогатяващ поместените изследователски текстове.

Появата на Атласа „GREAT BOLGAR“ е събитие в източноевропейската хуманитаристика. Освен приносен характер, той е пример за балансирано осъществена, атрактивна (без търсене на сензации) реклама на историческото минало, реализирана със автентичните средства на академичното дирене – практика, която можем да

приемем като добър, полезен и евристичен подход на представяне на културното наследство и у нас. Можем да се надяваме, че скоро Атласът ще се появи и в родните библиотеки за полза както на научните изследвания, така и за задоволяване интереса на широката публика.